UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

The countryside of Classical-Hellenistic Halos (and Tanagra): a comparative approach

Stissi, V.

Publication date
2012

Document Version
Final published version

Published in
Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3: πρακτικά επιστημονικής συνάντησης Βόλος 12.3-15.3.2009. - Τόμος Ι: Θεσσαλία

License
Article 25fa Dutch Copyright Act (https://www.openaccess.nl/en/policies/open-access-in-dutch-copyright-law-taverne-amendment)

Link to publication

Citation for published version (APA):
Stissi, V. (2012). The countryside of Classical-Hellenistic Halos (and Tanagra): a comparative approach. In A. Mazarakēs Ainian (Ed.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3: πρακτικά επιστημονικής συνάντησης Βόλος 12.3-15.3.2009. - Τόμος Ι: Θεσσαλία* (pp. 393-404). Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.
UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:11 Nov 2026

I

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

3

2009

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

3

2009

Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης

Βόλος 12.3 – 15.3.2009

Τόμος Ι: Θεσσαλία

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΚΑΙ
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
3

Γενική επιμέλεια έκδοσης:
Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 3ου ΑΕΘΣΕ

Αδρύμη-Σισμάνη Βασιλική (Διευθύντρια ΑΙΘΣ), Αραβαντινός Βασίλειος (Διευθυντής Θ΄ ΕΠΚΑ), Βασιλάκη Μαρία (Καθ. Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης, ΠΘ), Γάτση-Σταυροπούλου Μαρία (Διευθύντρια ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ), Γερούση-Μπεντερμάχερ Ευγενία (Διευθύντρια 23ης ΕΒΑ), Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου Αργυρούλα (Διευθύντρια ΙΓ΄ ΕΠΚΑ), Κακαβάς Γεώργος (Διευθυντής 24ης ΕΒΑ), Καραπασχαλίδου Αμαλία (Διευθύντρια ΙΑ΄ ΕΠΚΑ), Κυπαρίσση-Αποστολίκα Νίνα (Διευθύντρια Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Ν. Ελλάδος), Μαζαράκης Αινιάν Αλέξανδρος (Καθ. Κλασικής Αρχαιολογίας, ΠΘ), Μαντζανά Κρυσταλλία (Διευθύντρια 19ης ΕΒΑ), Μπάτζιου-Ευσταθίου Ανθή (Διευθύντρια ΙΕ΄ ΕΠΚΑ), Μουνδρέα-Αγραφιώτη Αντίκλεια (Αν. Καθ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας, ΠΘ), Ντάρλας Ανδρέας (Διευθυντής Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Β. Ελλάδος), Ντίνα Ασπασία (Διευθύντρια 7ης ΕΒΑ), Παπακωνσταντίνου Μαρία-Φωτεινή (Διευθύντρια ΙΔ΄ ΕΠΚΑ), Πρέκα-Αλεξανδρή Καλλιόπη (Επίτ. Διευθύντρια ΕΕΑ), Σκορδά Δέσποινα (Διευθύντρια Ι΄ ΕΠΚΑ), Χατζηαγγελάκης Λεωνίδας (Διευθυντής ΛΔ΄ ΕΠΚΑ)

Εκτύπωση: ΙΔΕΑ & ΤΥΠΟΣ – Φίλιππος Σπ. Λένης

© Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας – Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού

Ο τόμος τυπώθηκε με δαπάνες του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Οι περισσότερες ανακοινώσεις ανασκαφών ή αντικειμένων έχουν προκαταρκτικό χαρακτήρα και για οποιαδήποτε αναδημοσίευση τους χρειάζεται η άδεια του συγγραφέα

ISBN SET: 978-960-89078-7-4
ISBN ΤΟΜΟΣ Ι: 978-960-89078-8-1
ISSN: 1790-7039

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

3

2009

Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης

Βόλος 12.3 – 15.3.2009

Τόμος Ι: Θεσσαλία

ΒΟΛΟΣ
2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ι. ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Προσφώνηση της Δρος Λίνας Μενδώνη, Γενικής Γραμματέως ΥΠ.ΠΟ.Τ. 13

Πρόλογος του Α. Μαζαράκη Αινιάνος, Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας ΠΘ 15-16

Stamatopoulou, Maria, The archives of A.S. Arvanitopoulos (1874-1942) and their importance for the study of the Thessalian archaeology 17-29

Αθανασίου, Αθανάσιος, Οι απολιθωμένες πανίδες θηλαστικών της Μαγνησίας 31-38

Νανόγλου, Στράτος, Η υλικότητα της παράδοσης στην πρώιμη Νεολιθική Θεσσαλία 39-43

Πεντεδέκα, Αρετή, Δίκτυα ανταλλαγής της κεραμικής στη Νεολιθική Θεσσαλία: κόμβοι και σύνδεσμοι, οικισμοί και σχέσεις 45-56

Μπατζέλας, Χρήστος Ι., Νεολιθικές υπόσκαφες κατοικίες στη Θεσσαλία. Ένα παράδειγμα από το Μακρυχώρι Λάρισας. Συσχετισμοί και συγκρίσεις με ανάλογες κατασκευές από τη Μακεδονία 57-69

Χατζηαγγελάκης, Λεωνίδας Π., Νέα δεδομένα από τον Συκεώνα. Οικιστικό σύνολο της Μέσης Νεολιθικής 71-83

Χατζηαγγελάκης, Λεωνίδας Π. – Καραγιαννόπουλος, Χρήστος, Πρόδρομος Καρδίτσας. Νεότερα στοιχεία από τη Μαγούλα στον Άγιο Ιωάννη 85-96

Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Νίνα – Χατζηαγγελάκης, Λεωνίδας Π. – Αποστολίκας, Ορέστης – Αλεξίου, Νεκταρία, Νεολιθική εγκατάσταση στο οροπέδιο της Λίμνης Πλαστήρα Νομού Καρδίτσας: μετακινήσεις πληθυσμών της θεσσαλικής πεδιάδας σε θερινά βοσκοτόπια; 97-106

Τουφεξής, Γεώργιος – Τσεργά, Κλεονίκη – Παπανικολάου, Ελένη, Σωστική ανασκαφή σε νεολιθικό οικισμό στο χωριό Βασιλής, περιφερειακή ενότητα Λάρισας 107-117

Μαλακασιώτη, Ζωή – Ροντήρη, Βάσω – Βουζαξάκης, Κώστας – Καλογιάννη, Αιμιλία, Το ερευνητικό πρόγραμμα στη Μαγούλα Ζερέλια και στη θέση Καρατσάνταγλι στην Ευξεινούπολη Αλμυρού 119-125

Αλματζή, Καλλιόπη, Ευρήματα Νεολιθικής περιόδου, ΒΑ της Μαγούλας «Βισβίκη» στα πλαίσια του Έργου «Αγωγός Απαγωγής Ομβρίων Υδάτων» της ΒΙΠΕΤΒΑ 127-136

Αγνουσιώτης, Δημήτρης – Αδρύμη-Σισμάνη, Βάσω, Η Μέση Εποχή του Χαλκού στη Θεσσαλία. Μαρτυρίες από ένα οικιστικό σύνολο του οικισμού της "Τσιγγενίνας" στην περιοχή της λίμνης Κάρλας 137-147

Σισμάνη, Κασσάνδρα, Οι ταφικές πρακτικές στη Θεσσαλία κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού. 149-158

Αδρύμη-Σισμάνη, Βασιλική, Ο ρόλος του μυκηναϊκού οικισμού Διμηνίου στην περιοχή γύρω από τον μυχό του Παγασητικού κόλπου 159-176

Μπάτζιου-Ευσταθίου Ανθή, Ανασκαφή μυκηναϊκού οικισμού στα Πευκάκια 2006-2008. 177-192

Παπαθανασίου, Αναστασία – Λάγια, Άννα – Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα – Αραχωβίτη, Πολυξένη, Βιοαρχαιολογικά δεδομένα από Μυκηναϊκό νεκροταφείο στο Βελεστίνο Μαγνησίας . . 193-204

Galanakis, Yannis – Stamatopoulou, Maria, A preliminary report on the archival material from the excavations of the tholos tomb at Ano Dranista (Ano Ktimeni) in Thessaly by A.S. Aravanitopoulos (1911) 205-218

Τουρναβίτου, Ιφιγένεια, Τεκμήρια μυκηναϊκής παρουσίας σε Πρωτο-Γεωμετρικό νεκροταφείο: ο γρίφος του αποθέτη στην «Αγριελιά» 219-232

Ruppenstein, Florian, Υπάρχουν υπομυκηναϊκά στρώματα σε οικισμούς της Στερεάς Ελλάδας και της Νότιας Θεσσαλίας; 233-239

Κατακούτα, Στέλλα, Τα Φάρσαλα στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου 241-250

Γούναρης, Αλέξανδρος Π., Το θεσσαλικόν απόσπασμα του Νηῶν Καταλόγου: τεκμήριο Μυκηναϊκής οικιστικής ή πρωτοϊστορικής ανθρωπολογίας; 251-268

Μπιζάκη, Βασιλική, Οι σχέσεις των εθνών της κοιλάδας του Σπερχειού (Αχαιοί Φθιώται, Μαλιείς, Οιταίοι, Αινιάνες) με τους Θεσσαλούς από τον 7ο αι. π.Χ. έως την επικράτηση των Ρωμαίων το 146 π.Χ. 269-276

Πίκουλας, Γιάννης Α., Τα προγράμματα του ΠΘ/ΙΑΚΑ 1. «Διασχίζοντας την Πίνδο. Διαβάσεις και άμυνα». Η έρευνα στη Θεσσαλία: 2006 2. «Διασχίζοντας τον Όλυμπο: Οδικό δίκτυο και άμυνα στην Περραιβία» (2008) 277-286

Μαζαράκης Αινιάν, Αλέξανδρος, Ανασκαφικές έρευνες στο ιερό του Απόλλωνος στο Σωρό (2006-2008) 287-298

Λεβέντη, Ιφιγένεια, Τα πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνος στη θέση Σωρός Μαγνησίας ... 299-313

Βήτος, Γιώργος – Πανάγου, Μαρία, Μικρά ευρήματα από το ιερό του Απόλλωνος στο Σωρό. Προκαταρκτική μελέτη 315-330

Γαλούκας, Στυλιανός Φ., Το Σπήλαιο του Κένταυρου Χείρωνα. Μύθος ή πραγματικότητα; 331-339

Τριανταφυλλοπούλου, Πελαγία, Η Δημητριάδα και η ευρύτερη περιοχή της κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους 341-349

Νικολάου, Ελισάβετ, Πήλινα ειδώλια από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας. Χρονολογικές ενδείξεις χρήσης 351-363

Σκαφιδά, Ευαγγελία, Το Κάστρο – Παλαιά Βόλου κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους. 365-372

Αλεξάνδρου, Σταματία, Σωστική ανασκαφή στο Νότιο Νεκροταφείο Φθιωτίδων Θηβών: Οι λήκυθοι του Νότιου Νεκροταφείου 373-382

Παβέλη, Γεωργία, Επιτύμβιες στήλες από τις Φθιώτιδες Θήβες από τους κλασικούς ως και τους αυτοκρατορικούς χρόνους 383-391

Stissi, Vladimir, The countryside of Classical-Hellenistic Halos (and Tanagra): a comparative approach 393-404

Καραπάνου, Σοφία, Σωστικές Ανασκαφές στα Φάρσαλα. Στοιχεία για την οργάνωση του δημόσιου χώρου στην πόλη των ελληνιστικών χρόνων 405-418

Καρατάσιος, Ιωάννης – Κυλίκογλου, Βασίλης – Παλιούγκας, Θεόδωρος, Τεχνολογική μελέτη ελληνιστικής φαγεντιανής από τη Φάρσαλο 419-423

Παλιούγκας, Θεόδωρος, Ένα επείσακτο φαγεντιανό αγγείο από τη Φάρσαλο 425-432

Τσιάκα, Ασημίνα, Ανασκαφική έρευνα στο Καστρί Ροδιάς. Πρώτη προσέγγιση 433-438

Παλαιοθόδωρος, Δημήτριος, Η λατρεία της Αρτέμιδος Φεραίας από τη Θεσσαλία στις Συρακούσες .. 439-450

Αραχωβίτη, Πολυξένη – Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα –Τσιγάρα, Μαρία, Ναός Θαυλίου Διός Φερών. Νέα δεδομένα 451-458

Καραγκούνης, Δημήτριος, Εργασίες ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων Περραιβικής Τρίπολης στα πλαίσια του Γ΄ Κ.Π.Σ. 459-462

Decourt, Jean-Claude – Tziafalias, Athanasios, Un nouveau règlement religieux de la région de Larissa ... 463-473

Helly, Bruno –Palioungas, Theodoros – Tziafalias, Athanasios, De Spon à Ioannis Oikonomou et quelques autres. Histoire de la collection épigraphique de Larisa 475-486

Tziafalias, Athanasios – Lucas, Gerard, L' organisation de la surveillance du territoire de Dolichè... 487-494

Bouchon, Richard – Tziafalias, Athanasios, Consolations anonymes à l'occasion de la mort du jeune Markellos de Trikkè 495-503

Κραβαρίτου, Σοφία, Μηχανισμοί διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας στη Θεσσαλία και Βοιωτία των Κλασικών και Ελληνιστικών χρόνων 505-514

Ιντζεσίλογλου, Μπάμπης Γ., Η σύγχρονη τεχνολογία και η σημερινή διαμόρφωση της γης στην περιοχή της Μητρόπολης Καρδίτσας 515-522

Καλογιάννη, Αιμιλία – Ζαβός, Θανάσης, Διερευνώντας τις αντιλήψεις των παιδιών για το Μουσείο.. 523-530

Καλογιάννη, Αιμιλία – Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα, Παιχνίδια στο Μουσείο. Εκπαιδευτικά Προγράμματα της ΙΓ΄ Ε.Π.Κ.Α. κατά τη διετία 2006-2008 531-539

Barber, Robin, Ο Τζόρτζιο Ντε Κίρικο και η ελληνική προϊστορική τέχνη..... 541-543

BYZANTINA

Χουλιαράς, Ιωάννης Π., Τοιχογραφημένα μνημεία και ζωγράφοι του 16ου αιώνα στη Θεσσαλία 545-558

Βλαχοστέργιος, Ιωάννης Ε., Πυριτιδαποθήκες της Θεσσαλίας. Μια πρώτη παρουσίαση 559-571

Ντίνα, Ασπασία, Νεότερες έρευνες στα Παλαιά Βόλου και στην παλαιοχριστιανική πόλη των Φθιωτίδων Θηβών 573-584

Σδρόλια, Σταυρούλα, Παλαιοχριστιανικά ευρήματα στην περιοχή του Κισσάβου 585-592

Σταντζούρης, Πασχάλης – Παπαγιώτης, Παναγιώτης, Ευρήματα παλαιοχριστιανικής εποχής στα πλαίσια του έργου «Παράκαμψη πόλεως Βόλου»..... 593-600

Τσιμπίδα, Ελένη, Ο τοιχογραφικός διάκοσμος των ναών της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στην Αγιά και του Αγίου Νικολάου στον Αετόλοφο 601-613

Ζαφείρης, Γεώργιος, Εργασίες στερέωσης – αποκατάστασης στο «Κυριακό» της πρώτης μοναστικής σκήτης των Μετεώρων: Ο ναός της Παναγίας Δούπιανης στο Καστράκι Καλαμπάκας 615-620

Μαντζανά, Κρυσταλλία, Παραστάσεις από τον τοιχογραφικό διάκοσμο μοναστηριακών τραπεζών στην περιοχή των Τρικάλων..... 621-628

Μαχαίρα, Παρασκευή, Ι. Μ. Προφήτου Ηλιού και Αγ. Μοδέστου στην Πύρρα, Ν. Τρικάλων. Η υπογραφή Σαμαριναίων ζωγράφων στον εικονογραφικό διάκοσμο του καθολικού 629-635

Μπαλογιάννη, Ουρανία, Παραστάσεις από τον τοιχογραφικό διάκοσμο του Ι. Ν. Αγίου Νικόλαου στους Σιαμάδες Καστανιάς, Νομού Τρικάλων 637-642

Τσιλιμίγκας, Χρήστος, Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου Σιαμάδων Δ. Καστανιάς Νομού Τρικάλων 643-648

Τσιουρής, Ιωάννης, Οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Γεωργίου Λεύκης Καρδίτσας 649-662

Δεριζιώτης, Λάζαρος – Κουγιουμτζόγλου, Σπύρος, Ο Ηρακλής Κυναγίδας και η βασιλική Γ στην ακρόπολη της παλαιοχριστιανικής Δολίχης 663-670

Κοντογιαννοπούλου, Μαρία, Νέα στοιχεία για την παλαιοχριστιανική οχύρωση της Λάρισας 671-676

Lim, Rana – Σδρόλια, Σταυρούλα, Ανασκαφική έρευνα στο Μπεζεστένι της Λάρισας 677-679

Μητσάτσικας, Μάριος – Τούλη, Βασιλική, Συντήρηση τοιχογραφιών ναού Αγ. Αθανασίου Λάρισας 681-686

Ντίνα, Ασπασία – Βλαχοστέργιος, Ιωάννης, Αναστήλωση καθολικού Ιεράς Μονής Αγίου Δημητρίου στο Στόμιο (Τσάγεζι) Δήμου Ευρυμενών Ν. Λάρισας 687

Μαστρογιάννης, Γεώργιος – Μητρονάτσιος, Περικλής, Συντήρηση τοιχογραφικού διακόσμου του Ι. Ν. Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Γελάνθη Καρδίτσας 689-694

Πανταζής, Γεώργιος – Μαντζανά, Κρυσταλλία, Ο προσανατολισμός του τεμένους Κουρσούμ στα Τρίκαλα 695-700

ΒΟΡΕΙΕΣ ΣΠΟΡΑΔΕΣ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα – Γεωργίου, Ιάκωβος – Γεωργίου, Κερασία – Πέτση, Κερασία – Βλαΐδη, Ριγώτω – Δερμιτζάκης, Σωτήρης, Το Ασκληπιείο της Πεπαρήθου. Έξι χρόνια μετά ... 701-708
Πρέκα-Αλεξανδρή, Καλλιόπη, Προκαταρκτική ενάλια αρχαιολογική έρευνα στην Σκάνδιρα (Σκάντζουρα Β. Σποράδων) 709-719

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Παρασκευά, Βάσσα, Τοπιογραφίες στο εικονογραφικό πρόγραμμα του Ιερού Βήματος του καθολικού της Μονής Ευαγγελισμού Σκιάθου 721-728

ΤΟΜΟΣ ΙΙ. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Σταυροπούλου-Γάτση, Μαρία, Το έργο της ΛΣΤ΄ ΕΠΚΑ στο Νομό Αιτωλοακαρνανίας κατά τα έτη 2004-2008 749-761
Σαράντη, Φωτεινή, Νεότερα στοιχεία σχετικά με την αρχαία οχύρωση της Ναυπάκτου..... 763-771
Στάικου, Βίβιαν – Λεονταρίτη, Κατερίνα, Στρατική Ακαρνανίας. Νέα ευρήματα μέσα από το αρδευτικό έργο Οζερού..... 773-782

ΕΥΒΟΙΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Ματζάνας, Χρήστος, Αποτελέσματα από την εφαρμογή της στατιστικής Παραγοντικής Ανάλυσης σε παλαιολιθικές λιθοτεχνίες της Εύβοιας 783-796
Μαυρίδης, Φάνης – Tankosic Zarko, Σπήλαιο Αγίας Τριάδας Καρύστου. Οι έρευνες των ετών 2007-2008.. 797-809
Kramer-Hajos, Margaretha, Sailor-warriors and the end of the Bronze Age along the Euboean gulf ... 811-821
Arjona, Manuel, Ένα ιερό στους πρόποδες της Δίρφης; 823-832
Léderrey, Claude, Mittlgeometrische Keramik in einer subgeometrischen Grube im Westquartier von Eretria 833-843
Huber, Sandrine, Pour une archéologie des cultes à Érétrie 845-861
Χιδίρογλου, Μαρία, Φιλάγρα Μαρμαρίου. Μια οχυρή θέση κλασικών έως ελληνιστικών χρόνων στη νοτιοανατολική Εύβοια 863-874
Κουτσουφλάκης, Γεώργιος Β. – Αργύρη, Ξανθή, Αρχαία ναυάγια και φορτία πλοίων στο θαλάσσιο χώρο το Νότιου Ευβοϊκού 875-888

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Κακαβάς, Γεώργιος, Αρχαιολογικές επισημάνσεις στην Εύβοια κατά το έτος 2006 889-900
Μπίρτσας, Ιωάννης, Εργασίες αποκατάστασης στην Ιερά Μονή Αγίου Γεωργίου Αρμά στα Φύλλα Εύβοιας 901-908
Αγγέλη, Ελένη-Αθηνά – Στυλιανού, Ελένη, Αποκατάσταση του μεσαιωνικού πύργου στο Βασιλικό Ευβοίας 909-915

ΒΟΙΩΤΙΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Τσώτα, Εύη, Νέα στοιχεία για την νεολιθική κατοίκηση στη Βοιωτία 917-928
Αραβαντινός, Βασίλης – Φάππας, Ιωάννης, Νέο μυκηναϊκό ανακτορικό κτήριο στην ακρόπολη των Θηβών (Καδμεία) 929-943
Aravantinos, Vassilis – Burke, Brendan – Burns, Bryan – Fappas, Ioannis – Lupack, Susan, Eastern Boeotia Archaeological Project 2007-2009 945-953
Manetta, Consuelo – Pisani, Marcella, Gioielli e ornamenti personali in terracotta dorata: riproduzioni o imitazioni? 955-971
Bonanno Aravantinos, Margherita, Un nuovo rilievo votivo da Tebe 973-984
Germani, Marco, Tebe. Nèos Synoikismòs. Gli scavi archeologici dal 1967 al 1997. Il teatro antico e la sua ricostruzione 985-998
Χαραμή, Αλεξάνδρα, Τάφος «μακεδονικού τύπου» από τη νεκρόπολη της αρχαίας Τανάγρας στη Βοιωτία 999-1006
Βλαχογιάννη, Έλενα, Τα νομίσματα του νεκροταφείου της Ακραιφίας (Σωστική ανασκαφική έρευνα: 1994-1998) 1007-1027
Καλλιοντζής, Γιάννης – Αραβαντινός, Βασίλης, Μουσεία Θηβών και Χαιρωνείας: Η σύνταξη καταλόγου των επιγραφών 1029-1038

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Σκορδαρά, Μαρία – Ντάφη, Εύη – Βολτυράκη, Ελευθερία, Από τις ανασκαφές της Θήβας στα μεγάλα μνημεία της Βοιωτίας: η μουσειολογική μελέτη για τις βυζαντινές αίθουσες του Νέου Μουσείου της Θήβας 1039-1042
Καραμπίνης, Μιχάλης, Αρχιτεκτονικά γλυπτά παλαιοχριστιανικών, μεταβατικών και μέσων βυζαντινών χρόνων από τη Μονή Οσίου Λουκά Βοιωτίας 1043-1055

ΦΩΚΙΔΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Λιβιεράτου, Αντωνία, Η θέση του Μεδεώνα στον κόλπο της Αντίκυρας κατά τη μετάβαση από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (ΥΕΧ) στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (ΠΕΣ) 1057-1070
Ραπτόπουλος, Σωτήρης Γ., Μυκηναϊκός θολωτός τάφος στη Δεσφίνα Φωκίδος 1071-1078
Aurigny, Hélène, Delphi in the 7th century: offerings and sanctuary 1079-1086
Παρτίδα, Έλενα Κ., Υπαίθριες εκθέσεις στους Δελφούς: μια προσπάθεια ανασύστασης μνημείων και κοινωνίας της αρχαιότητας 1087-1097

Παρτίδα, Έλενα – Τσαρούχα, Ανθούλα, Κτερίσματα, οικιστικά κατάλοιπα και ένα λατρευτικό σπήλαιο συνθέτουν το «Μουσείο Αρχαίας πόλης Δελφών» 1099-1111

Ραπτόπουλος, Σωτήρης Γ. – Τσαρούχα, Ανθούλα, Κάστρο Γλύφας-Δυτική Λοκρίδα: προβλήματα ταύτισης και νέες προτάσεις 1113-1119

ΛΟΚΡΙΔΑ-ΦΘΙΩΤΙΔΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Δημάκη, Σοφία – Σουβατζή, Στέλλα, Οικισμός της πρώιμης νεολιθικής στον Άγιο Βλάση Λοκρίδας... 1121-1129

Van de Moortel, Aleydis – Zahou, Eleni, Five years of archaeological excavation at the Bronze Age and Early Iron Age site of Mitrou, East Lokris (2004-2008). Preliminary results 1131-1146

Vitale, Salvatore, Local traditions and Mycenaeanization in Central Greece. A preliminary report on the Late Helladic II A to the Late Helladic III B pottery from Mitrou, East Lokris..... 1147-1158

Κουνούκλας, Πέτρος – Δακορώνια, Φανουρία, Από το χαλκό στο σίδηρο: το ρεπερτόριο κεραμικής στον Κύνο..... 1159-1169

Δακορώνια, Φανουρία – Κουνούκλας, Πέτρος, Η ανακύκλωση στην αρχαιότητα: το παράδειγμα του Κύνου..... 1171-1178

Βασιλειάδη, Κατερίνα, Λοκρικά υφαντικά βάρη από τον Κύνο Λιβανατών..... 1179-1186

Φρούσσου, Ελένη, Μια νέα, άγνωστη θέση με μεγάλη διάρκεια χρήσης στην Εκκάρα Φθιώτιδας ... 1187-1202

Lis, Bartłomiej, Aeginetan cooking pottery in Central Greece and its wider perspective 1203-1211

Καράντζαλη, Έφη, Η Μυκηναϊκή κατοίκηση στην κοιλάδα του Σπερχειού: ο οικισμός στην περιοχή Φραντζή της Λαμίας..... 1213-1233

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή, Το Ασκληπιείο του Δαφνούντος. Πρώτη παρουσίαση..... 1235-1247

Σταυρογιάννης, Λάμπρος – Καράντζαλη, Έφη, Νέα δεδομένα για τη ρωμαϊκή περίοδο στα Φάλαρα.. 1249-1259

Τσόκας, Γρηγόρης Ν. – Βαργεμέζης, Γεώργιος – Σταμπολίδης, Αλέξανδρος – Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Νίνα – Τάσσης, Γεώργιος – Τοκμακίδης, Κωνσταντίνος, Γεωφυσική διασκόπηση στη Μαγούλα Ίμβρου Πηγάδι στο νέο Μοναστήρι (Ν. Φθιώτιδας) 1261-1267

Τσόκας, Γρηγόρης Ν. – Βαργεμέζης, Γεώργιος – Σταμπολίδης, Αλέξανδρος – Τσουρλός, Παναγιώτης – Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Καράντζαλη, Ευθυμία – Σιψή, Μαρία – Τιλελή, Φιλίτσα, Γεωφυσική διασκόπηση στο πλαίσιο των σωστικών ανασκαφών της ΙΔ΄ ΕΠΚΑ για τα μεγάλα δημόσια έργα του Νομού Φθιώτιδος 1269-1275

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Κακαβάς, Γεώργιος, Νεότερες έρευνες, αρχαιολογικές και αναστηλωτικές εργασίες στη Φθιώτιδα, Ευρυτανία και Φωκίδα κατά το έτος 2008..... 1277-1286

Κακαβάς, Γεώργιος – Υφαντή, Αλεξία, Η αρχαιολογική έρευνα στο Κάστρο της Υπάτης στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος «Πολιτισμός» 1287-1301

Πάλλης, Γιώργος, Από τη Λαμία στο Ζητούνι. Αρχαιολογικές μαρτυρίες για την παλαιοχριστιανική και τη βυζαντινή πόλη 1303-1311

Γιαλούρη, Άννα, Ερείπια κτιριακού συγκροτήματος στο Καλαπόδι Φθιώτιδας..... 1313-1322

Λιακόπουλος, Γεώργιος Κ., Οι οθωμανικές επιγραφές της Υπάτης (Badracik) 1323-1333

Διαμαντοπούλου, Μαρικίτα, Στερεά Ελλάδα. Αρχιτεκτονικά μνημεία και μνημειακά σύνολα του 19ου και 20ου αιώνα..... 1335

Εκτός από απαρέγκλιτη υποχρέωση, η δημοσίευση και η ευρύτερη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων των αρχαιολογικών ερευνών αποτελεί πηγή υπερηφάνειας και χαράς. Πολύ περισσότερο μάλιστα όταν οι έρευνες αυτές συνδέονται με ευρύτερες γεωγραφικές ενότητες, όπως η Στερεά Ελλάδα και η Θεσσαλία, οι οποίες το τελευταίο διάστημα μας έχουν χαρίσει έναν πλούτο νέων στοιχείων συμβάλλοντας καθοριστικά στη δημιουργία μιας διαφορετικής εικόνας και αντίληψης για την αρχαιολογική τους φυσιογνωμία και την ιστορική τους πορεία.

Το 1908 στον πρόλογο της δημοσίευσης των ερευνών του στις προϊστορικές ακροπόλεις του Σέσκλου και του Διμηνίου, ο Χρήστος Τσούντας προχωρά στην εκτίμηση ότι ένας «εντελώς νέος κόσμος αποκαλύπτεται ενταύθα». Πιστεύω, δεν θα ήταν υπερβολή να χρησιμοποιήσουμε για άλλη μια φορά τα λόγια του πρωτοπόρου της ελληνικής αρχαιολογίας για να περιγράψουμε αυτό που πράγματι προσέφερε η συστηματική εργασία των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, σε συνδυασμό και συχνά σε στενή συνεργασία όχι μόνο με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, αλλά και με πλήθος ερευνητικών φορέων από την Ελλάδα και το εξωτερικό.

Επιθυμώ να συγχαρώ θερμά τους συντελεστές του τόμου και εύχομαι η ανά χείρας δημοσίευση να αποτελέσει την αφετηρία ενός γόνιμου επιστημονικού διαλόγου.

Δρ Λίνα Μενδώνη
Γενική Γραμματέας ΥΠ.ΠΟ.Τ.
Ιούνιος 2012

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η πρώτη επιστημονική συνάντηση για το Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (ΑΕΘΣΕ) διοργανώθηκε πριν από εννέα χρόνια, με βασικούς στόχους την ανά τριετία διοργάνωση των συναντήσεων αυτών υπό την προϋπόθεση ότι θα εκδίδονται έγκαιρα τα Πρακτικά. Μολονότι η τρέχουσα οικονομική κρίση επηρέασε την παρούσα έκδοση, εντούτοις είμαστε ευτυχείς που και οι δεσμεύσεις μας τηρήθηκαν και τα Πρακτικά της 3ης επιστημονικής συνάντησης, που πραγματοποιήθηκε από 12.3 – 15.3.2009, εκδόθηκαν (ΑΕΘΣΕ 3, 2009 [2012]). Τούτο πραγματοποιήθηκε με την οικονομική στήριξη του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων (ΤΑΠ) του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, το οποίο προσέφερε το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων της έκδοσης, χάρη στο προσωπικό ενδιαφέρον της Γενικής Γραμματέως του Υπουργείου κυρίας Λίνας Μενδώνη. Τη διαχείριση του ποσού που διατέθηκε ανέλαβε και διεκπεραίωσε η ΙΓ΄ ΕΠΚΑ. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, όπως και τις προηγούμενες φορές, συνέβαλε στα έξοδα της έκδοσης και παράλληλα επωμίστηκε το δύσκολο εγχείρημα της επιστημονικής επιμέλειας των πολυάριθμων κειμένων.

Καταβλήθηκε προσπάθεια να υπάρχει μια σχετική ομοιομορφία των κειμένων. Η ποιότητα της εικονογράφησης καθορίστηκε αφενός από το άνισο υλικό που απέστειλαν οι συγγραφείς, ενώ παράλληλα, λόγω της πληθώρας των συμμετοχών και των οικονομικών περιορισμών, υποχρεωθήκαμε να μειώσουμε τις διαστάσεις των σχεδίων και φωτογραφιών. Ευχαριστούμε θερμά όλους τους συγγραφείς για τη συνεργασία τους.

Τα πρακτικά θέματα της διοργάνωσης στήριξαν πολυάριθμοι συνάδελφοι, φοιτητές και συνεργάτες και όλοι συνέβαλαν στην επιτυχή διεξαγωγή των εργασιών του τετραημέρου. Στα βασικά στάδια της προετοιμασίας του συνεδρίου σημαντική υπήρξε η οργανωτική συμβολή της Χριστίνας Μητσοπούλου, με τη βοήθεια και της Εύας Χαραλαμπίδου. Υπεύθυνος για τον ηλεκτρονικό κόμβο του συνεδρίου ήταν ο Θέμης Ντάλλας. Διάφορα σκέλη της προετοιμασίας της διοργάνωσης στηρίχτηκαν και από την πλευρά της ΙΓ΄΄ ΕΠΚΑ, από τους αρχαιολόγους Δημήτρη Αγνουσιώτη, Καλλιόπη Αλματζή, Κων/νο Βουζαξάκη, Φωτεινή Τσιούκα, Ελένη Χρυσοπούλου, Μαρία Πατρίκου καθώς και τους υπαλλήλους Εύελπη Δεληγιάννη, Ελευθερία Ρίνη και Χρήστο Ζούπη, με τη γενική εποπτεία της Διευθύντριας της ΙΓ΄΄ ΕΠΚΑ, Αργυρούλας Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου. Την επιμέλεια των κειμένων των περιλήψεων του συνεδρίου ανέλαβαν η Χριστίνα Μητσοπούλου και ο Γιώργος Κακαβάς. Για τη διοργάνωση του συνεδρίου συνεργάστηκαν γόνιμα όλα τα μέλη της Οργανωτικής και Επιστημονικής Επιτροπής. Τέλος, η αφίσα του συνεδρίου, στην οποία βασίστηκε και το εξώφυλλο του 3ου ΑΕΘΣΕ, σχεδιάστηκε από την Άννα Κατσουλάκη (METROPOLIS Graphic Arts).

Το συνέδριο στηρίχθηκε οικονομικά από το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (Διεύθυνση Μεταπτυχιακών Σπουδών και Έρευνας), την Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το Τμήμα ΙΑΚΑ και το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Για την προετοιμασία των Πρακτικών συνεργάστηκαν πολλά πρόσωπα, δίχως τη συμβολή των οποίων η έκδοση δεν θα είχε πραγματοποιηθεί. Τη συλλογή των κειμένων και την επικοινωνία με τους συγγραφείς ανέλαβαν αρχικά η Χριστίνα Μητσοπούλου και η Εύα Χαραλαμπίδου και στη συνέχεια ο Γιώργος Χιώτης. Η πρώτη επιμέλεια των κειμένων ανατέθηκε στους Ίριδα Κράλλη και Εύη Μέρμηγκα, ενώ η τελική στην Όλγα Πράππα. Κριτική ανάγνωση και συμπληρωματικούς ελέγχους όλων των κειμένων πραγματοποίησαν οι συνάδελφοι Ιφιγένεια Τουρναβίτου, Δημήτρης Παλαιοθόδωρος και Γιάννης Βαραλής. Τον γενικό έλεγχο των κειμένων, καθώς και τον όλο συντονισμό και την επιμέλεια της έκδοσης των Πρακτικών ανάλαβε ο υποφαινόμενος. Η τυπογραφική επεξεργασία του τόμου πραγματοποιήθηκε από τον Φίλιππο Λένη. Τους ευχαριστώ όλους θερμά.

Η διαρκώς αυξανόμενη συμμετοχή επιστημόνων που υπηρετούν τον πολιτισμό στην επιστημονική συνάντηση, όπως τεκμηριώνουν τα Πρακτικά του «3ου Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας»,

αποτελούν επιβεβαίωση ότι δεν υπάρχουν ουσιαστικά στεγανά ανάμεσα στους αρχαιολόγους και το υπόλοιπο επιστημονικό προσωπικό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και των Πανεπιστημίων, όταν αντί των προσωπικών φιλοδοξιών προτάσσεται το λειτούργημά μας, η επιστήμη. Ο επιστημονικός θεσμός, που από κοινού εγκαινιάσαμε το 2003 αποδείχτηκε βιώσιμος, ιδιαίτερα μέσα στους δύσκολους καιρούς που διανύουμε για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομίας και τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες εν γένει.

Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν
Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Πρόεδρος της Οργανωτικής-Επιστημονικής Επιτροπής του 3ου ΑΕΘΣΕ
Δεκέμβριος 2012

THE COUNTRYSIDE OF CLASSICAL-HELLENISTIC HALOS (AND TANAGRA): A COMPARATIVE APPROACH*

Vladimir Stissi

One of the results of the last twenty years of Helleno-Dutch field work around the Hellenistic city of Halos, near present-day Platanos, is that field survey revealed a series of small pottery scatters Northwest and South of the city. Apparently, the areas covered by the research (**fig. 1**), that is the South side of the plain of Almyros and the plain of Sourpi and Agia Triadha, plus the surrounding foothills, were at times filled with small rural sites (see **fig. 2**, which covers only the Northern part of the survey area, however). Unfortunately, dating and further interpretation of these sites is not easy, since the surface remains mostly consist of small numbers of battered and worn sherds, which cannot always easily be classified. It is clear however, that all periods from the Neolithic onwards are represented among the sites, and there are peaks in the density of sites in the Hellenistic, Late Roman and Medieval periods. Further study, which is ongoing, should be able to fill in this picture in more detail, also by dating a considerable group of ancient sites with particularly problematic finds.

In the meantime, it can already be said that the general chronological developments in site densities seen around Halos fit well with the results of many other archaeological surveys in various areas of Greece[1]. More specifically, the presence around Halos of a scatter of rural sites of the Hellenistic period is a good example of the initially most surprising outcome of the wave of intensive archaeological surveys going over Greece since about thirty years ago: the existence of a densely filled countryside around the urban centres we know so well already, from archaeology and, in some cases, written sources[2]. Although there is an ongoing debate over the interpretation of the mostly small rural sites (see below), they are generally seen as some kind of farms, particularly during the Classical and Hellenistic periods, when their numbers seem to have exploded in many areas of Greece[3].

Even though by now this phenomenon has become a part of the historical and archaeological discussion on the Classical-Hellenistic Greek countryside, many of its details remain unclear. Also beyond the Halos area, for example, it is difficult to establish exact chronologies for small rural sites, or rather scatters of often barely diagnostic pottery, all the more so because usually only limited amounts of material are available and/or collected. Even where well-dateable sherds are present, they are usually very few and may not be rep-

* I wish to thank the organizers of the conference for the friendly and constructive atmosphere they offered. A word of gratitude is also due to Zoi Malakasioti and Vasso Rondiri, for the 'Hellene' contribution in the Halos project, which would not exist without their ongoing efforts, and to Reinder Reinders and John Bintliff, 'Dutch' project directors at Halos and Tanagra respectively, who invited me to their field work, store rooms and 'dig houses', and to the many people who helped during the long weeks of find processing. Besides all of them, Colette Beestman-Kruijshaar, Popi Sarri, Bozidar Slapšak, Philip Bes, Jeroen Poblome and Nasos Vionis gave much invaluable advise on obscure find contexts and strange sherds, for which I cannot thank them enough.

1. See, e.g., Bintliff – Snodgrass 1985; Runnels – Van Andel 1987; Cherry – Davis – Mantzourani 1991; Cavanagh *et al.* 2002.

2. See, e.g., Bintliff – Snodgrass 1985; 1988; Runnels – Van Andel 1987; Alcock – Cherry – Davis 1994; Doukellis – Mendoni 1994; Penttinen 1996; Acheson 1997; Mee – Forbes 1997; Whitelaw 2000; Cavanagh – Mee – James 2005, 2-10, 313-315.

3. Snodgrass 1987-1989; Osborne 1985a, especially 119-120, 127-128; 1985b, 15-36; 1992, esp. 22, 25; 1996, 55-62; Roy 1988; Brunet 1990, 673; 1992, 34-36, 38-39, 50-51; Alcock – Cherry – Davis 1994; Jameson – Runnels – van Andel 1994, 385, 392-393; Mendoni 1994, 150, 156; Whitelaw 1994, 168-174; 2000, 227, 229-320, 237-240; Penttinen 1996, 278-279; Foxhall 1997; 2001, 216-218; Pettegrew 2001; 2002; Bintliff *et al.* 2002a, 263-264; Cavanagh *et al.* 2002, 161-163, 184-192; Cavanagh – Mee – James 2005, 2-10, 313-315.

resentative for the undated majority of finds. It is therefore quite possible that the apparently uniform infill of the countryside during the 5th and/or 4th centuries BC, visible in many surveys, was slower and more uneven than it seems, within territories and between them.

Equally problematic is the functional interpretation of finds and sites. Even when shapes have been determined –which is often difficult– their exact use if not always clear, and can of course have been varied and multiple. Partly as a consequence of such problems, it remains open to debate whether pottery assemblages from small rural sites represent permanent or seasonal habitation, or even other, less intensive forms of human presence and activity. Thus, some scholars publishing surveys maintain that permanently inhabited farms were an important feature of the Classical and Hellenistic Greek countryside[4], while others argue that they were a limited phenomenon[5]. For the latter, most small rural sites found in surveys must have been used for storage, processing harvests or temporary habitation, or perhaps to house some slaves. Few have taken a less pronounced position[6]. And here again, there seem to be considerable differences between the countrysides in various areas of Greece, both with regard to ancient patterns of living and working in the landscape and with regard to that what remains of it when surveying.

Farms that have been excavated (especially the well known specimens at Dema and Vari)[7] or measured (particularly in the Atene area and elsewhere in Attika[8]) offer no conclusive evidence to stop the discussions, since they pose similar problems as survey results: although (parts of the) buildings look like proper houses, this does not imply they were permanently inhabited. Moreover, some rural houses may not have had a primarily agricultural function, and therefore not qualify as farms, while many may also be adapted to specific local agricultural needs.

The uncertainties regarding chronology and use of rural sites, however, are not only related to the final stages of interpretation. At least a part is rooted in the quality, or rather the lack thereof, of the primary data. As already briefly suggested, some of the problems just sketched are surely an inevitable consequence of the nature of survey finds, particularly when assemblages are small. Sherd material is often in a bad state, shattered and worn, and is of course less diagnostic than complete pots anyway. The general characteristics of rural surface pottery finds, which on average seem to be coarser and simpler than urban survey finds, and also than materials from funerary and sanctuary areas, complicates matters further. Fine and particularly decorated pottery, which are usually easier to classify and date than coarser materials, are relatively rare at rural sites. Yet, this does not seem to be the whole story:

In their concentration on settlement patterns, site classification and chronological development, surveys have given relatively little attention to a close study of their find assemblages, especially on the level of individual sites and finds. Find catalogues are usually selective and sometimes very summary lists of intrinsically interesting material and of items offering information about the chronology and use of sites. It is rarely made explicit how the catalogued finds relate (qualitatively and quantitatively) to the finds that were recorded in the field and/or picked up by the walking teams. Of course, collection strategies are usually treated in publications, but their specific impact on the amounts and kinds of finds brought in is not always clear.

Moreover, the graphs and tables illustrating the finds from some surveys, including some lacking an extensive published find catalogue, suffer similar problems, and worse: it is often not clear on which data the statistics are based, and which kinds of items have ended up in each chronological or functional category. What is meant by, e.g. 'processing pottery'? What is done with pots which could belong to more than one chronological phase? One often has to guess and cannot control or repeat the statistics.

Finally, I am quite sure that the rare published find catalogues which suggest or even explicitly pretend that they are complete do reflect selection, and thus may not offer an accurate picture of the surface scatters encountered, or at least not a picture as accurate as it seems to be. Reliability thus becomes a matter of trust

4. Brunet 1990, especially 50; 1992; Lohmann 1992, esp. 49, 51; 1993, 136; 1994, 99; Jameson – Runnels – van Andel 1994, 385, 392-393; Penttinen 1996, 278-279; Cavanagh *et al*. 2002, 187-192.

5. Osborne 1985a; 1985b, 15-36; 1992; 1996, 55-62; Mendoni 1994, 150, 156; Foxhall 2001, 216.

6. Snodgrass 1987-1989, 55-56; Whitelaw 1994, esp. 168-169, 171; 2000, 230, 232, 237-238; Cavanagh – Mee – James 2005, 2-5, 8-10, 314-315.

7. Jones – Sackett – Graham 1962 and Jones – Graham – Sackett 1973, respectively.

8. Lohmann 1993 and Young 1956, respectively.

–which is not necessarily problematic– but –and this is a greater difficulty– comparison between survey results is made almost impossible.

One way out of the confusion is of course to continue to refine and improve our research questions and methods, to try to arrive at more generally accepted methods of processing and cataloguing, and to gather more and better evidence and go forwards. This is indeed the way indicated by several participants in the debates regarding farms, survey and the Greek countryside[9]. Naturally, one can only agree. Yet, it may also be useful to look backwards first, to take a closer look at what we have achieved in the last decades, reviewing the questions and answers that have been put forward, and particularly the evidence that has already been gathered, of which there is more than often appears to be thought. It is, for instance, surprising how the same excavations (particularly of the houses at Dema and Vari, already mentioned above) and surveys keep on being used as main points of reference, even though more material is available, some in recent publications, but some also for decades already. The lack of synthesising studies about e.g. the archaeology of the Greek farmhouse or the Greek countryside as it is emerging from survey results, is strongly felt here. Yet, even without broad such comparative overviews things can already be done. Much precious information is just waiting to be used.

This brief article obviously cannot be a replacement for all that is wanting, but I think the evidence from the Halos area, combined with some recent and old results from elsewhere, can already offer some new insights in a few aspects of Classical-Hellenistic 'farm life', particularly regarding the ceramic part of the material culture of small rural sites. Following from this, some general characteristics of the ways these sites were used for working and living can be suggested. At the same time, the comparison of the relatively meagre finds from the Halos area with equivalent materials from sites with fuller collections elsewhere allows some methodological observations, particularly regarding the interpretation of very small ceramic assemblages. Finally, the possible implications of my conclusions for our broader view of the Greek countryside will be briefly reviewed. I will now first go on, however, with an overview of the evidence from the Halos area and elsewhere.

HALOS[10]

The Halos Survey Project (HASP) covers much of the likely territory of ancient Halos, a town which survived on two or three locations, in various sizes but probably as a polis for most of the time, from the Early Iron Age till the Roman period. In four seasons between 1990 and 1996 most of the area directly North and Northwest of the Hellenistic city (inhabited between ca. 300 and 265 BC) was surveyed by teams of the University of Groningen, directed by Prof. H.R. Reinders (**fig. 1-2**). The Voulokaliva area, with its concentration of Early Iron Age burial mounds, was one of the foci of this project, and indeed yielded impressive finds, but other areas and periods were not neglected. The survey aimed at a complete coverage by field walking of those parts of the plains surrounding the present-day villages of Sourpi and Almyros which may yield archaeological material. In 2000 and 2002 the areas to the South and Southeast of Halos were walked (**fig. 1**).

Except for an old beach ridge on which the Archaic-Classical site of Halos was apparently situated, the areas West and East of the Hellenistic city, respectively barren hills and a coastal marsh mostly covered with postmedieval and recent sediments, were not covered by survey. Also further west, areas which are unlikely to produce archaeological remains have not been walked, apart from a few tests and some fields with known early modern remains. In practice, in addition to the higher parts of the slightly undulating plains, the land that has been covered mostly consists of the gentle hills and 'finger ridges' just above the actual plains, up to the level were arable land ends and (now) impenetrable bushes, once pasturing lands, start.

During the survey, around 240 sites were registered in the two major 1990-2002 Areas together. The extension of each find concentration was measured and large samples of material were picked up, usually in one go, but some large sites were divided in grids; a few were also resurveyed once or twice. Unlike many other

9. See, e.g. Whitelaw 2000; Pettegrew 2001; 2002; Bintliff *et al.* 2002a; Bintliff – Bes – Poblome 2006.

10. For preliminary reports on field work in Halos and its surroundings, relevant to the discussion here, see Haagsma *et al.* 1993; Reinders 2004. Reinders 1988 and Reinders – Prummel 2003 offer more definitive reports on specific aspects of the Hellenistic city.

Greek survey areas, the surroundings of ancient Halos offer no or very little 'background noise'. Outside a few gullies and some areas down slope of large sites, which both sometimes do show low concentrations of worn sherds, offsite material is extremely rare and most sites, even small ones, clearly stand out in the void. As a consequence, off-site material, though noted in field reports, was not specifically counted, nor systematically collected and kept. On the smaller sites (which concern us here) all material was collected and counted, but only diagnostic material and a selection of non-diagnostic finds not represented otherwise was brought in for further study. Most sites were revisited at least once in subsequent seasons –which sometimes indeed yielded surprisingly different results.

Of the total of ca. 240 sites, only about eleven, three in the Almyros area (1994/1; 1996/31; 1996/38) and eight in the Sourpi plains (2000/6; 2000/11; 2000/30; 2000/38; 2000/40; 2002/28; 2002/30; 2002/35), yielded significant remains of the Classical-Hellenistic periods. All these sites are quite small and may be labelled as typical 'farmsteads' in the sense discussed above. As, said, unfortunately, most of the finds are worn and fragmented, and the quantities of recognisable items are small. Although this situation is not untypical for Greek surveys, it is somewhat surprising locally, since material from both prehistoric and medieval sites in the Halos area is often very well preserved. Apparently, most Classical-Hellenistic 'farms' were either ploughed up relatively long ago, or remain relatively untouched by modern agriculture. In any case, the result is that the assemblages from the Halos sites do offer all kinds of household, storage and processing pottery, but only rarely everything together on a single site. The numbers of diagnostic items are often simply too small to accommodate the full extent of a domestic ceramic assemblage, making any interpretation on the level of single sites problematic.

One may, however, possibly overcome the problems posed by the small numbers of finds in single sites by combining the finds from several sites. Assuming that the impression given by the single finds, that the Hellenistic small rural sites had rather uniform ceramic assemblages, is correct, and that the surviving collections are random samples, putting data from several sites together would provide a general picture of the pots any of these sites would have contained. The results of doing this, combining the eight sites in the Sourpi plain and the three from the Almyros plain, can be seen in **figs. 3-4**.

Indeed, what comes out looks rather convincing as an assemblage of pots from a small farm: the bulk of the assemblage consists of quite large numbers of storage pots (including transport amphorae and tubs) and cooking vessels, and decent amounts of table wares, which, however, are often so fragmented and worn that further classification is impossible. More 'luxury' vessels, like perfume containers, are (almost) entirely absent; perhaps surprisingly plain household pots, other than storage and cooking vessels seem quite rare. Despite this, the pottery is generally simple and plain, and the total assemblages look rather poor.

Nevertheless, the presence of loomweights and (in small numbers) lamps, combined with the relative abundance of cooking pots, clearly suggests these sites were inhabited by men and women, though not necessarily permanently. To this could be added that the prominent presence of amphorae (and to a lesser extent pithoi) appears to indicate on-site storage at some scale[11], which would make more sense for a permanently inhabited farmstead than for more temporary dwellings or even sheds, also because one would expect that stores need guarding. Even though the evidence is not completely straightforward, the finds from the Halos survey seem to confirm the current interpretation of these Classical-Hellenistic small rural sites as farmsteads, in this case for rather soberly equipped households.

THE HALOS FARMS COMPARED TO SOME OTHER EXAMPLES

Unfortunately, only little evidence for direct comparison with the Halos finds is available. As said above, very few other surveys offer full find catalogues for single sites at a sufficient level of detail. Some of those who do seem to offer full catalogues, either present well-diagnostic material only, or are affected by obvious bias-

11. An alternative explanation is that amphorae would represent breakage, occurred during packing local produce for export. Leaving aside that filling of amphorae could well be part of activities at a farm, the finds do not all seem to be local and show quite some variation in shape and fabric, suggesting they represent amphorae used for incoming, rather than outgoing produce, or pots reused after their contents were consumed –not necessarily by the original consumer.

es somewhere in the process from picking up sherds to cataloguing them. A good example is offered by the finds lists of the Methana survey, which look very complete, but represent only the diagnostic material that was kept. It is, however, barely defined what kinds of sherds were considered diagnostic or undiagnostic, and the proportion of finds that was kept, compared to those picked up, also remains unclear[12]. The sherd : tile proportion is given in the site catalogue, but the lack of absolute numbers diminishes the usefulness of that. In other words, the typical majority of Classical-Hellenistic survey finds is not, or only barely, visible in the catalogues. Repeating the procedure I have followed with the Halos material (**figs. 3-4**), reveals some of the resulting distortion: the number of Black Gloss table ware fragments is somewhat high (over 40%), and many of these actually seem to belong to a limited number of open shapes. Clearly, pottery collecting and processing have concentrated on easily recognizable 'guide fossils'. Nevertheless, taking into account the likely biases, which probably have also lead to an under-representation of cooking and storage pots, the general picture does not seem to be that much different from that seen around Halos: the ceramic assemblages form full functional sets, covering all household activity that can be expected in small, inhabited farms. The proportions of the different functional groups, moreover, come quite close to those at Halos.

It seems this result is not typical for Methana alone: in Atene, Laconia and possibly Keos[13], similar patterns emerged. Taking account of the probable over-representation of Black Gloss table wares and some 'guide fossils' and under-representation of most kinds of coarse pottery in the more summary and/or selective publications of these projects, it does emerge that rural sites here again generally yield 'broad' find assemblages, including household pots, vessels for processing and cooking, pithoi and amphorae used for storage, lamps and loomweights. Many also provide non-ceramic items like grinding stones and presses for oil and wine, and few have no tile[14]. Furthermore, the proportions of the different categories of pottery (however defined) do not seem dissimilar, at least if one adds up all sites for each survey, where that is possible. Of course, these figures should not be taken too precisely, but they should give the right impression. On a more general level, the phenomenon seen in Laconia, where most small rural sites (84%) have at least some sherds belonging to at least two of three main groups (table ware, food preparation, storage)[15], is also visible in the other three surveys.

Single sites show a more erratic pattern than the total figures, but that must be a reflection of the small size of many assemblages. In fact, the pattern seen for Keos by Todd Whitelaw, that larger sites come closer to the general picture, seems to be valid elsewhere as well. Since moreover, there are no 'farmstead' sites showing a range of items radically different from the average, one may conclude that most of the variations between sites are the results of objects missing from a common set[16].

Although the similarity of the overall patterns seen in the find assemblages of small rural sites seems too strong to be accidental, the quality and level of detail of the available publications leaves much to be desired, and further testing based on better data would be needed to verify and specify these results.

Excavation may be able to provide some interesting data here: the finds of the Vari and Dema houses seem to fit quite well in the pattern provided by the various surveys (**figs. 6-7**), even though their pottery assemblages are generally richer –perhaps also because of selective collecting of finds. Final publications of more up to date excavations, which should become available soon, may offer some more reliable data here. In the meantime, I can offer some more detailed information from a survey project for which the final publication is in preparation, and where I am studying the Early Iron Age-Hellenistic material, including much from small rural sites:

12. Mee – Forbes 1997, especially 35-36, 118, and the find list in Appendix 4, 282-343. Similar problems play in the catalogues of the Laconia Rural Sites Project (Cavanagh – Mee – James 2005), where the rather hermetic way of presenting the finds, which 'dissolves' single items in groups, makes counting and interpreting by others almost impossible.

13. Atene: Lohmann 1993; see also Lohmann 1992; 1994; Laconia: Cavanagh *et al*. 2002; Cavanagh – Mee – James 2005, especially 298-302; Keos: Cherry – Davis – Mantzourani 2001, and also Whitelaw 2000, especially 242, n. 3.

14. Lohmann 1993, 47; Foxhall 1997; Cavanagh *et al*. 2002, 188-191; see also Osborne 1985a, 126; Snodgrass 1985-1987, 54-55; Pettegrew 2002, 268.

15. Cavanagh *et al*. 2002, 188-190.

16. Whitelaw 2000, 230.

TANAGRA[17]

The Tanagra survey is part of the ongoing Boeotia Ancient Cities project directed by Prof. John Bintliff, of the University of Leiden. Between 2000 and 2006, the ancient city (on a ridge a few kilometres west of the modern village of the same name), a cross of four long transects of its surroundings (roughly in the directions of the compass) and ca. 30 of the sites encountered in these transects have been surveyed. Most of these rural sites were surveyed very precisely, in small (usually 10 x 10 meter) squares. From all units, a large and representative sample of pottery and smaller samples of tile were collected, resulting in around 100.000 finds, which by now have all been seen by a team of pottery specialists, who are processing the finds following working and classification methods very similar to those at Halos.

However, since the density of material on the ground is much higher in Boeotia in general, find collection in this project is more intensive. Since also during processing very little material is thrown away, the total amounts of finds per site to work with are much larger, between about 60 to several thousands of sherds. Moreover, despite the usual limitations of the material, which here also often consists of small and worn items, and hardly ever of complete pots or even profiles, and which comes from an area where fabrics have hardly been studied before, the proportion of pottery which can somehow be considered diagnostic has generally been surprisingly high. In all parts of the survey, so also in the intense 'background noise' in between sites, at least between 25-50% of the pottery can be considered 'diagnostic', that is more or less roughly dateable by fabric, type/shape and/or decoration. Most of those can even be placed in a rough functional category, partly because the most frequently used regional/local tile and amphora fabrics are very easily recognisable. In fact, much otherwise undiagnostic material can be placed in one of the recurring fabric categories, which often allow a very rough classification and/or form a starting point for excluding categories.

In the course of field walking, about a dozen Classical-Hellenistic 'farmstead' sites have been found, which have been gridded and catalogued in the way just described. Although the general groups of finds in all the 'farmsteads' are similar, the specific composition of each site assemblage and also the state of preservation of the finds show some variation. The material is rarely precisely dateable, but all sites seem roughly contemporary, late Classical-early to mid Hellenistic (4th-3rd centuries BC, perhaps slightly later in some cases). None seem to continue directly into the Roman rural sites also found in the area, neither are there any clear connections to the small funerary sites which were found in several places in the transects –and which occasionally go back in the Archaic and early Classical periods (6th-5th centuries BC).

Since the number of finds around Tanagra is much higher here than around Halos or on the Methana peninsula, it has been possible to make graphs representing single sites, of which I here present three, TS 1, TS 25 and TS 33, in **figs. 8-10**, noting that the others provide very similar results. Once more, the finds shown in the graphs show a by now familiar pattern: large pieces of pithoi, tubs and amphorae, many fragments of cooking ware, and more black gloss fine wares, usually in small worn fragments. Most sites also yielded one or a few pyramidal loomweights, a few lamps and remains of grinding stones, but there are hardly any non-utilitarian vessels.

CONCLUSIONS

As you can see, the graphs for the Tanagra area are strikingly similar to those for the Halos region (**figs. 1-2**). This not only seems to confirm the validity of combining small assemblages into single graphs, as I have done for both Halos and Methana, but also suggests that the farmsteads in Boeotia and Thessaly may have had quite similar setups, despite there rather different topographical, geomorphological and socio-political contexts, and their possibly different chronological development. Even though Halos seems to have functioned as a polis for much of the period we can trace it, it only seems to have had a large urban centre for a few decades in the 3rd century, whereas Tanagra was a more regular polis, based on a major central town from at least the Archaic period onwards, till the end of the Roman period. Apparently, this was not affecting rural farmsteads, or at least that part of them we can trace through survey.

Perhaps, things go even further: since the less precise survey data we have for Methana, Laconia and oth-

17. Preliminary reports of the project, also offering maps: Bintliff *et al.* 2001; 2002; 2004; 2004-2005; Bintliff 2006; see also Bintliff 2003; Bintliff – Bes – Poblome 2006.

er areas of Greece, and the excavated assemblages from Dema and Vari appear to fit within the same pattern, one may argue that the 'typical' farm assemblage was to a large extent context-independent. One possible line of explanation may be that practical, economical and/or agricultural/functional constraints were so similar, that they would obscure any differences in socio-political or ideological factors affecting the material remains we can trace. An alternative hypothesis may be that, at least for some (and not necessarily overlapping) periods in the Classical-Hellenistic period, social conditions in the Greek countryside were so similar in different areas, and even under different political conditions, that a certain degree of standardization in farming life developed, more or less spontaneously. Of course, both lines of thought are problematical, and need further research, but I hope to have shown that synthesising existing survey results can bring up interesting research questions, even starting with small bags of worn sherds from a minor polis in Magnisia.

ABSTRACT

THE COUNTRYSIDE OF CLASSICAL-HELLENISTIC HALOS (AND TANAGRA): A COMPARATIVE APPROACH

Vladimir Stissi

The Helleno-Dutch surveys conducted in the plains of Almyros and Sourpi, around ancient Halos, since 1990, have revealed a large number of archaeological sites of all periods. These include small rural sites, presumably farmsteads, of the Classical and/or Hellenistic period of the kind also found in other surveys in Greece, for example in Laconia, Methana and Boeotia (where I have worked on sites from around Tanagra). In the paper I try to show that the pottery assemblages of Halos and Tanagra seem closely comparable to the more general Greek pattern, and indeed strongly suggest they are inhabited farmsteads. Interestingly, a detailed look starting from the author's work at Halos and Tanagra indicates that the ceramic assemblages found in such sites show a high degree of uniformity, suggesting that farm life in different areas of Greece may have been quite similar.

BIBLIOGRAPHY

Acheson P.E., 1997. Does the 'Economic Explanation' Work? Settlement, Agriculture and Erosion in the Territory of Halieis in the Late Classical - Early Hellenistic Period, *JMA* 10, 165-190.

Alcock S.E. – Cherry J.F. – Davis J.L., 1994. Intensive survey, agricultural practice and the classical landscape of Greece, in Morris I. (ed.), *Classical Greece. Ancient Histories and modern archaeologies*, Cambridge, 137-170.

Bintliff J.L., 2003. Nouvelles prospections sur le site de Tanagra: le project Leiden-Ljubljana, in Jeammet V. (ed.), *Tanagra. Mythe et Archéologie*, Paris, 27-29.

Bintliff J.L., 2006. The Leiden University Ancient Cities of Boeotia Project: 2005 Season at Tanagra, *Pharos* 13, 29-38.

Bintliff J.L. *et al*., 2001. The Tanagra Survey. Report on the 2000 season, *Pharos* 8, 93-127.

Bintliff J.L. *et al*., 2002a. Classical Farms, Hidden Prehistoric Landscapes and Greek Rural Survey: A Response and an Update, *JMA* 15, 259-265.

Bintliff J.L. *et al*., 2002b. The Leiden Ancient Cities of Boeotia Project: Preliminary Report on the 2001 season, *Pharos* 9, 33-74.

Bintliff J.L. *et al*., 2004. The Leiden-Ljubljana Tanagra Project: the 2003 season, *Pharos* 11, 35-43.

Bintliff J.L. *et al*., 2004-2005. The Tanagra Project: Investigations at an Ancient Boeotian City and its Countryside (2000-2002), *BCH* 128-129, 541-606.

Bintliff J.L. – Bes P. – Poblome J., 2006. Puzzling over pottery. Thespiae, Tanagra and methodological approaches toward surface ceramics, in Malfitana D. – Poblome J. – Lund J. (eds.), *Old Pottery in a New Century: Innovating Perspectives on Roman Pottery Studies, Atti del Convegno Internazionale di Studi Catania, 22-24 Aprile 2004*, Rome, 339-345.

Bintliff J.L. – Snodgrass A.M., 1985. The Cambridge/Bradford Boeotian Expedition: the first four years, *JFA* 12, 123-161.

Bintliff J.L. – Snodgrass A.M., 1988. Off-site pottery distributions: A regional and interregional perspective, *Current Archaeology* 29, 506-513.

Brunet M., 1990. Contribution à l'histoire rurale de Délos aux époques classique et hellénistique, *BCH* 114, 669-682.

Brunet M., 1992. Campagnes de la Grèce antique. Les dangers du prisme Athénien, *Topoi* 2, 33-51.

Cavanagh W. *et al*., 2002. *Continuity and change in a Greek rural landscape. The Laconia survey.* Vol. I *Methodology and Interpretation* (*BSA* Suppl. 26), London.

Cavanagh W. – Mee C. – James P., 2005. *The Laconia Rural Sites Project* (*BSA* Suppl. 36), London.

Cherry J.F. – Davis J.L. – Mantzourani E., 1991. *Landscape Archaeology as Long-Term History: Northern Keos in the Cycladic Islands from earliest Settlement until Modern Times*, Monumenta Archaeologica 16, Los Angeles.

Doukellis P.N. – Mendoni L.G. (eds.), 1994. *Structures Rurales et Sociétés Antiques, Actes du colloque de Corfou (14-16 mai 1992)*, *Centre de Recherches d'Histoire Ancienne*, Vol. 126/*Annales Littéraires de l'Université de Besançon*, 508, Paris.

Foxhall L., 1997. Appendix 1: Ancient Farmsteads, Other Agricultural Sites, and Equipment, in Mee – Forbes 1997, 257-268.

Foxhall L., 2001. Colouring in the Countryside. Response to David K. Pettegrew, 'Chasing the Classical Farmstead', *JMA* 14 (2), 216-222.

Haagsma B.J. *et al*., 1993. Between Karatsadagli and Baklali, *Pharos* 1, 147-164.

Jameson M.H. – Runnels C.N. – van Andel T.H., 1994. *A Greek Countryside: The Southern Argolid from Prehistory to the Present Day*, Stanford.

Jones J.E. – Graham A.J. – Sackett L.H., 1973. An Attic country house below the Cave of Pan at Vari, *BSA* 68, 355-452.

Jones J.E. – Sackett L.H. – Graham A.J., 1962. The Dema house in Attica, *BSA* 57, 75-114.

Lohmann H., 1992. Agriculture and country life in Classical Attica, in Wells 1992, 29-57.

Lohmann H., 1993. *Atene. Forschungen zu Siedlungs- und Wirtschaftsstruktur des klassischen Attika*, Köln, Weimar and Wien.

Lohmann H., 1994. Ein 'alter Schafstall' in neuem Licht: die Ruinen von Palaia Kopraisia bei Legrena (Attika), in Doukellis – Mendoni 1994, 81-132.

Mee C. – Forbes H. (eds.), 1997. *A Rough and Rocky Place: The Landscape and Settlement History of the Methana Peninsula, Greece*, Liverpool.

Mendoni L.G., 1994. The organisation of the countryside in Kea, in Doukellis – Mendoni 1994, 147-161.

Osborne R., 1985a. Buildings and Residence on the Land in Classical and Hellenistic Greece: the Contribution of Epigraphy, *BSA* 80, 119-128.

Osborne R., 1985b. *Demos, the discovery of Classical Attica*, Cambridge 1985.

Osborne R., 1992. 'Is it a farm?' The definition of agricultural sites and settlements in ancient Greece, in Wells 1992, 21-25.

Osborne R., 1996. *Classical Landscape* Revisited, *Topoi* 6, 49-64.

Penttinen A., 1996. The Berbati-Limnes Archaeological Survey. The Classical and Hellenistic Periods, in Wells B., with Runnels C. (ed.), *The Berbati-Limnes Archaeological Survey 1988-1990* (*Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen*, 4°, XLIV), Stockholm, 229-283.

Pettegrew D.K., 2001. Chasing the Classical Farmstead: Assessing the Formation and Signature of Rural Settlement in Greek Landscape Archaeology, *JMA* 14, 189-209.

Pettegrew D.K., 2002. Counting and Coloring Classical Farms: A Response to Osborne, Foxhall and Bintliff *et al*., *JMA* 15, 267-273.

Reinders H.R., 1988. *New Halos, a Hellenistic town in Thessalía, Greece*, Utrecht.

Reinders H.R. (ed.), 2004. *Prehistoric sites at the Almirós and Soúrpi Plains (Thessaly, Greece)*, *Publications of the Netherlands Institute at Athens* 5, Assen.

Reinders H.R. – Prummel W. (eds.), 2003. *Housing in New Halos: A Hellenistic town in Thessaly, Greece*, Lisse, Abingdon, Exton (PA) and Tokyo.

Roy J., 1988. Demosthenes 55 as evidence for isolated farmsteads in classical Attica, *Liverpool Classical Monthly* 13, 57-60.

Runnels C.N. – van Andel T.H., 1987. The Evolution of Settlement in the Southern Argolid, Greece An Economic Explanation, *Hesperia* 56, 304-334.

Snodgrass A.M., 1987-1989. The rural landscape and its political significance, *Opus* 6-8, 53-70.

Wells B. (ed.), 1992. *Agriculture in Ancient Greece, Proceedings of the Seventh International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 16-17 May, 1990* (*Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen*, 4°, XLII), Stockholm.

Whitelaw T., 1994. An ethnoarchaeological study of rural land-use in north-west Keos: insights and implications for the study of past Aegean landscapes, in Doukellis – Mendoni 1994, 163-186.

Whitelaw T., 2000. Reconstructing a classical landscape with figures: some interpretive explorations in North-West Keos, in Francovich R. – Patterson H. – Barker G. (eds.), *Extracting Meaning from Ploughsoil Assemblages* (*The Archaeology of Mediterranean Landscapes* 5), Oxford, 227-243.

Young J., 1956. Studies in South Attica. Country Estates at Sounion, *Hesperia* 25, 122-146.

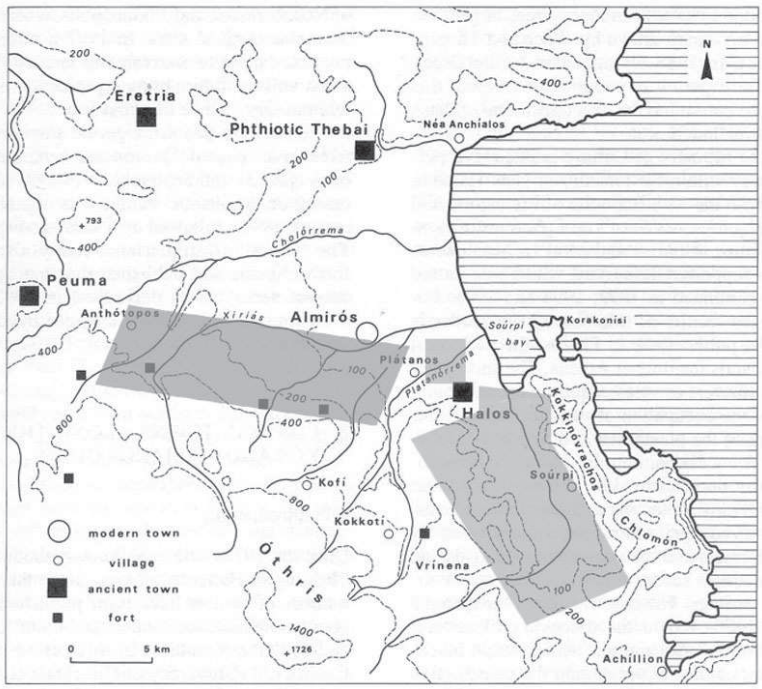

Fig. 1. General map of the surveyed areas around Halos (drawn by H.R. Reinders, edited by the author).

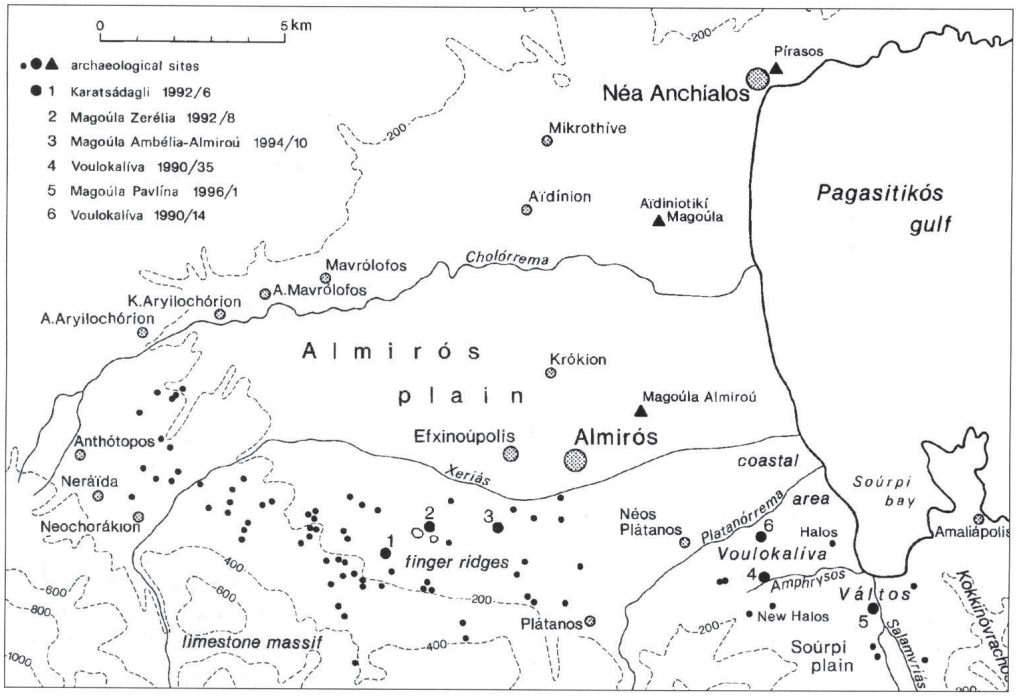

Fig. 2. The surveyed sites Northwest of Halos, in the plain of Almyros (drawn by H.R. Reinders, edited by the author).

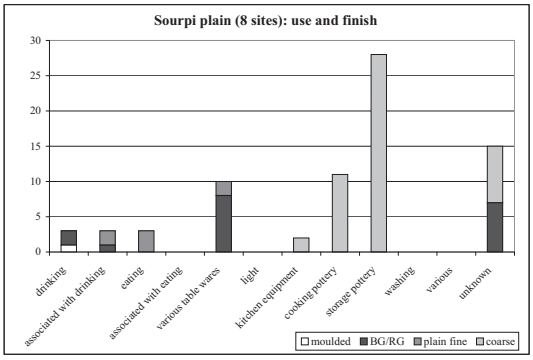

Fig. 3. The combined pottery assemblages from the Classical-Hellenistic rural sites in the Sourpi plain, South of Halos, sorted by function and finish.

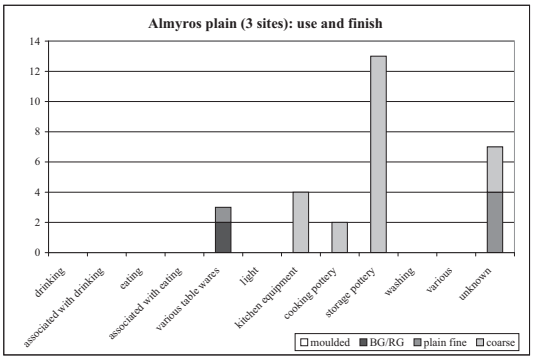

Fig. 4. The combined pottery assemblages from the Classical-Hellenistic rural sites in the Almyros plain, Northwest of Halos, sorted by function and finish.

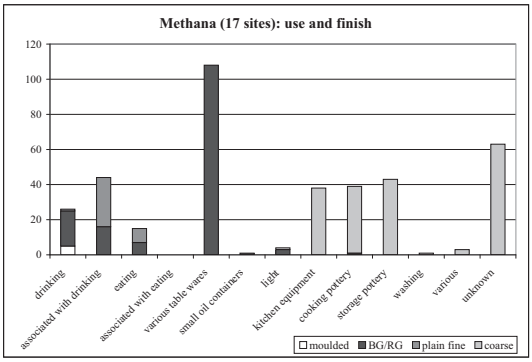

Fig. 5. The combined pottery assemblages from the Classical-Hellenistic rural sites of the Methana survey, sorted by function and finish.

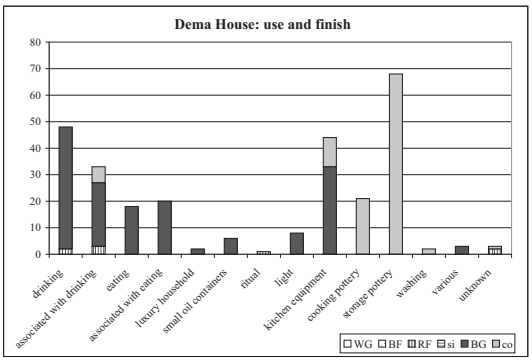

Fig. 6. The pottery assemblage from the late 5th century Dema House, sorted by function and finish.

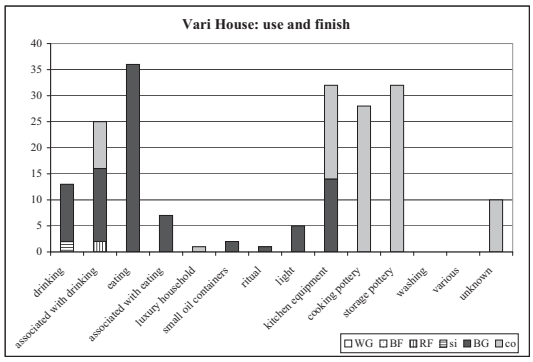

Fig. 7. The pottery assemblage from Vari House (ca. 350-300 BC), sorted by function and finish.

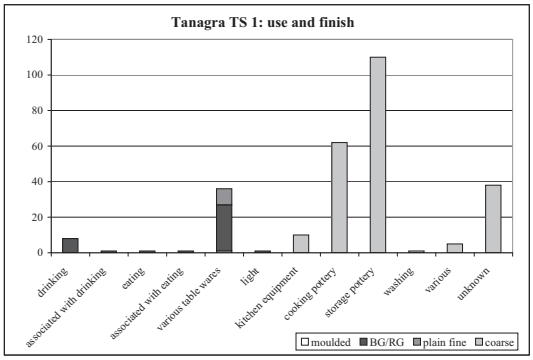

Fig. 8. The pottery assemblage from Tanagra, rural site TS 1, sorted by function and finish.

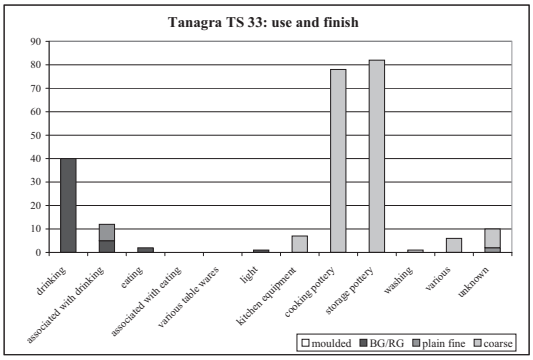

Fig. 9. The pottery assemblage from Tanagra, rural site TS 25, sorted by function and finish.

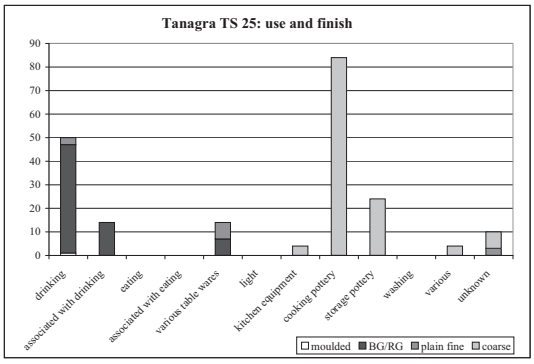

Fig. 10. The pottery assemblage from Tanagra, rural site TS 33, sorted by function and finish.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

ΑΝ	Αρχαιότερη Νεολιθική
Γ	Γεωμετρικός –ή, -ό
ΜΓ	Μέσος (ή-ο) Γεωμετρικός –ή, -ό
ΠΓ	Πρωτογεωμετρικός –ή, -ό
ΠΕ	Πρωτοελλαδική
ΠΕΣ	Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου
ΠΕΧ	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού
ΜΕ	Μεσοελλαδική
ΜΕΧ	Μέση Εποχή του Χαλκού
ΜΝ	Μέση Νεολιθική
ΝΝ	Νεότερη Νεολιθική
ΤΝ	Τελική Νεολιθική
ΥΓ	Ύστερος (-η, -ο) Γεωμετρικός (-ή, -ό)
ΥΕ	Υστεροελλαδική
ΥΕΧ	Ύστερη Εποχή του Χαλκού
ΥπΜ	Υπομυκηναϊκή
ΧΛ	Χαλκολιθική

EBA	Early Bronze Age
EH	Early Helladic
EIA	Early Iron Age
EPG	Early Protogeometric
FN	Final Neolithic
G	Geometric
LBA	Late Bronze Age
LH	Late Helladic
LN	Late Neolithic
LPG	Late Protogeometric
MBA	Middle Bronze Age
MH	Middle Helladic
MPG	Middle Protogeometric
PG	Protogeometric
SM	Submycenaean
SPG	Sub-protogeometric

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

διάμ.	διάμετρος
εκ.	εκατοστά
μ.	μέτρα
μέγ.	μέγιστος, -η, -ο
μήκ.	μήκος
πάχ.	πάχος
πλ.	πλάτος
σωζ.	σωζόμενος, -η, -ο
τ.μ.	τετραγωνικά μέτρα
ύψ.	ύψος
χιλ.	χιλιοστά
χλμ.	χιλιόμετρα

cm.	centimeter
gr.	grams
kg.	kilo
km.	kilometer
m.	metre
sq km.	square kilometer

ΛΟΙΠΕΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

(αδ.) διδ. διατριβή	(αδημοσίευτη) διδακτορική διατριβή
(αδ.) διπλ. εργασία	(αδημοσίευτη) διπλωματική εργασία
αι.	αιώνας
αρ.	αριθμός
αρ. ευρ.	αριθμός ευρετηρίου
αρ. κατ.	αριθμός καταλόγου
Βλ.	Βλέπε
γρ.	γραμμάρια
Δ.Β.Μ.Α.	Διεύθυνση Βυζαντινών, Μεταβυζαντινών, Αρχαιοτήτων
ΕΑΜ	Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
ΕΒΑ	Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
εικ.	εικόνα
εκδ.	εκδότης
επιμ.	επιμέλεια
ΕΠΚΑ	Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
ΕΠΣΒΕ	Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Β. Ελλάδος
ΕΠΣΝΕ	Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας Ν. Ελλάδος
ΙΑΚΑ	Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και

	Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
ΙΓΜΕ	Ινστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών
ιδιαίτ.	ιδιαίτερα
κ.ά.	και άλλοι, και άλλα
κ.ε	και εξής
λ.	λήμμα
λ.χ.	λόγου χάριν
μτφρ.	μετάφραση
μ.Χ.	μετά Χριστόν
κεφ.	κεφάλαιο
ό.π.	όπως παραπάνω
παραπ.	παραπάνω
πάχ.	πάχος
περ.	περίπου
πίν.	πίνακας
πρβλ.	παράβαλε
π.χ	παραδείγματος χάριν
π.Χ	προ Χριστού
σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
σχ.	σχέδιο
τ.	τόμος
τεύχ.	τεύχος
υποσ.	υποσημείωση
ΥΠ.ΠΟ.	Υπουργείο Πολιτισμού

Abb.	Abbildung
A.C.	after Christ
A.D.	anno Domini
a.s.l.	above sea level
av. J.-C.	avant Jésus-Christ
B.C.	before Christ
c.	century
ca.	*circa*
ch.	chapter
cf.	confer
col.	column
ed(s). éd(s).	edited, editor(s), éditeur(s)
esp.	especially
et al.	*et alii*
etc.	et cetera
fig.	figure
figs.	figures
ff.	following
G.I.S.	Geographical Information Systems
inv.	inventory, inventaire
mil.	millennium
n.	note
no.(s.)	number(s), numéro(s)
p.	page
pl.	plate, planche
Suppl.	Supplement
Taf.	Tafel(n)
Tav.	Tavola
vol.	volume

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΕΙΡΩΝ

AA: Archäologischer Anzeiger
AAA: Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
AAustr: Archaeologia Austriaca
AAX: Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά
ABME: Αρχείον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος
ABV: Beazley J.D., 1956. Attic Black-Figure Vase Painters. Oxford
ActaArchHung: Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae
ΑΔ: Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ: Αρχαιολογική Εφημερίς
AEA: Aegean Archaeology
ΑΕΘΣΕ 1: *Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 1. *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 27.2-2.3.2003*, Βόλος, 2006.
ΑΕΘΣΕ 2: *Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2. *Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Βόλος 16-19.3.2006*, Βόλος, 2009.
ΑΕΜ: Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών
ΑΕΜΘ: Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη
ΑΘΜ: Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών
Aegaeum: Aegaeum. Annales d'archéologie égéenne de l'Université de Liège
AIA: Archaeological Institute of America
AJA: American Journal of Archaeology
AJPh: American Journal of Philology
Altertum: Das Altertum
AM: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AmerAnt: American Antiquity
ANSMN: American Numismatic Society Museum Notes
AntCl: L'Antiquité classique
Antiquity: Antiquity. Rivista di archeologia, architettura, urbanistica, delle origine al medioevo
AntK: Antike Kunst
AnzWien: Anzeiger. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, Philologisch-historische Klasse
AR: Archaeological Reports
Archaeometry: Archaeometry. Bulletin of the Research Laboratory for Archaeological and History of Art, Oxford University
ArchClass: Archeologia classica
Αρχαία Θεσσαλία: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη, Αθήνα, 1992.
Αρχαιογνωσία: Αρχαιογνωσία. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθήνας
*ARV*2: Beazley J.D., 1963. *Attic red-figure vase-painters*, Oxford.
ASAtene: Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente
AW: Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte

BABesch: Bulletin antieke beschaving
BalkSt: Balkan Studies
BaM: Baghdader Mitteilungen
BAR: British Archaeological Reports
BAR-BS: British Archaeological Reports British Series
BAR-IS: British Archaeological Reports International Series
BEFAR: Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome
BCH: Bulletin de Correspondance Hellénique
BICS: Bulletin of the Institute of Classical Studies
BJb: Bonner Jahrbücher des rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande
Boreas: Boreas. Uppsala studies in ancient Mediterranean and Near Eastern civilizations
BSA: The Annual of the British School at Athens
BSCA: Byzantine Studies Conference, Abstracts
BullÉpigr: Bulletin épigraphique (en Revue des Études grecques)
Byzantion: Byzantion. Revue Internationale des etudes Byzantines
ByzF: Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik
BZ: Byzantinische Zeitschrift

CAJ: Cambridge Archaeological Journal
Chiron: Chiron. Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts

CIG: Canadian Institute in Greece
CMO: Canada Map Office
CMS: Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel
CNRS: Centre national de la recherche scientifique
CR: Classical Review
CRAI: Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles lettres (Paris)
CronCatania: Cronache di archeologia e di storia dell'arte, Università di Catania
CVA: Corpus vasorum antiquorum

ΔΑΔ: Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου
ΔΑΦΕΟ: Δελτίον της εν Αλμυρώ Φιλαρχαίου Εταιρείας της Όθρυος
Dacia: Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne
DOP: Dumbarton Oaks Papers
DossArch: Dossiers d' Archéologie
ΔΧΑΕ: Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

ΕΕΒΜ: Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών
ΕΕΒΣ: Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
ΕΕΚΜ: Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών
ΕΕΠΣΑΠΘ: Επιστημονική Επετηρίς της Πολυτεχνικής Σχολής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
EJA: European Journal of Archaeology
EPRO: Études Préliminaires aux Religions Orientales dans l'empire Romain.
Έργον: Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας
Έργο Εφορειών: 1η Επιστημονική Συνάντηση: Μάιος 1998: Βόλος. Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της (1990-1998), Βόλος 2000.

FD: Fouilles de Delphes, Paris
FGrHist: F. Jacoby, *Fragmente der griechischen Historiker* (Berlin 1923–)

Gnomon: Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft
GRBS: Greek, Roman and Byzantine Studies

Hermes: Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie
Hesperia: Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Historia: Historia. Zeitschrift für alte Geschichte

ΘΕ: Θεσσαλική Εστία
Θεσσαλία: Θεσσαλία. Δεκαπέντε Χρόνια Αρχαιολογικής Έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και Προοπτικές, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, τ. Α-Β, Αθήνα, 1994.
ΘεσΗμ: Θεσσαλικό Ημερολόγιο
ΘΧρ: Θεσσαλικά Χρονικά

IG: Inscriptiones Graecae
IJNA: The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration.
IK: Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien
ILN: The Illustrated London News
IstMitt: Istanbuler Mitteilungen
IstMitt-BH: Istanbuler Mitteilungen. Beiheft

JAIC: Journal of American Institute of Conservation
JArchSc: Journal of Archaeological Science
JbRGZM: Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums, Mainz
JdI: Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts
JFA: Journal of Field Archaeology
JGS: Journal of Glass Studies
JHS: Journal of Hellenic Studies
JMA: Journal of Mediterranean Archaeology
JMC: Journal of Material Culture
JÖAI: Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien
JÖB: Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JRA: Journal of Roman Archaeology
JRS: Journal of Roman Studies
JSA: Journal of Social Archaeology
JSav: Journal des savants

Kernos: Kernos. Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique
Klio: Klio. Beiträge zur alten Geschichte

LH IIIC Chronology and Synchronisms I: Deger-Jalkotzy S. – Zavadil M. (επιμ.), *LH IIIC Chronology and Synchronisms, Proceeding of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, May 7th and 8th, 2001*, Wien, 2003.
LH IIIC Chronology and Synchronisms II: Deger-Jalkotzy S. – Zavadil M. (επιμ.), *LH IIIC Chronology and Synchronisms II, LH III C Middle, Proceeding of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, October 29th and 30th, 2004*, Wien, 2007.
LH IIIC Chronology and Synchronisms III: Deger-Jalkotzy S. – Bächle A.E. (επιμ.), *LH IIIC Chronology and Synchronisms III, LH III C Late and the transition to the Early Iron Age, Proceeding of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, February 23rd and 24th, 2007*, Wien, 2009.
LGPN: Lexicon of Greek Personal Names
LIMC: Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae

MAA: Mediterranean Archaeology and Archaeometry
MeditArch: Mediterranean Archaeology. Australian and New Zealand Journal for the Archaeology of the Mediterranean World

Minos: Minos. Revista di filologia egea
Μνημεία Μαγνησίας: Μνημεία της Μαγνησίας. Πρακτικά Συνεδρίου «Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής», Βόλος 11-13 Μαϊου 2001, Βόλος, 2002.
MüJb: Münchner Jahrbuch der Bildenden Kunst

NC: Numismatic Chronicle
NSc: Notizie degli scavi di antichità
NumAntCl: Numismatica e antichità classiche. Quaderni ticinesi

OJA: Oxford Journal of Archaeology
OlF: Olympische Forschungen
OpAth: Opuscula atheniensia

ΠΑΕ: Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
PBF: Prähistorische Bronzefunde
PCPS: Proceedings of the Cambridge Philological Society
Pharos: Pharos. Journal of the Netherlands Institute at Athens
Phoenix: Phoenix. Journal of the Classical Association of Canada
ΠΜΚ 1: Φρούσσου, Ε. (επιμ.), *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου, Πρακτικά Α΄ Διεπιστημονικού Συμποσίου, Λαμία 25-29 Σεπτεμβρίου 1994,* Λαμία 1999.
ΠΜΚ 2*:* Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Ν., Παπακωνσταντίνου, Μ. (επιμ.), *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου, Β΄ Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο, 26-30 Σεπτεμβρίου, Λαμία 1999,* Αθήνα 2003.
PZ: Prähistorische Zeitschrift

RA:Revue Archéologique
RE: Paulys Realencyclopädie
REA: Revue des études anciennes
REByz: Revue des Études Byzantines
REG: Revue des études grecques
RHist: Revue historique
RHR: Revue de l'histoire des religions
RM: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung
RN: Revue numismatique
RPhil: Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes

SEG: Supplementum epigraphicum graecum
SIG: Dittenberger W.,1915-1924. *Sylloge Inscriptionum Graecarum,* I (1915), II (1917), III (1920), IV (1921-24), Leipzig
SIMA: Studies in Mediterranean Archaeology
SIMA-PB: Studies in Mediterranean Archaeology and Literature. Pocketbook
SMEA: Studi micenei ed egeo-anatolici
SNG Cop: Sylloge Nummorum Graecorum. Denmark, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum.
Συνέδριο Ιστορίας και Πολιτισμού Θεσσαλίας: Πρακτικά Πρώτου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Θεσσαλίας. Λάρισα, 9-11 Νοεμβρίου 2006, Λάρισα, 2008.

ThesCRA: Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum

Υπέρεια: Υπέρεια. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα

ZfN: Zeitschrift für Numismatik
ZPE: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZRVI: Zbornik Radova Vizantološkog Instituta